

DE VREEMDE VRIJHEID IN DE MAATSCHAPPIJ

Ik had die tolk wel willen zijn, afgelopen week, in dat ongetwijfeld boeiende gesprek tussen twee heren, de paus en de president. Aan de ene kant van de tafel de vertegenwoordiger van het wereldwijde kapitalistische systeem dat mensen, landen en volkeren maakt tot concurrenten, de levensbronnen van de aarde uitput en ons aanspoort tot meer productie en consumptie, meer van hetzelfde. Aan de andere kant de Franciscaanse vertegenwoordiger van de katholieke, universele kerk die niets liever wil dan dat wij, alle mensen, van alle godsdiensten en culturen, vrede sluiten met elkaar, met onszelf en met de aarde waarop wij wonen en die ons oproept tot een gezamenlijke ecologische bekering. Waarover spraken zij? Het laat zich wel een beetje raden. Van paus Franciscus wordt gezegd dat hij de mensen die hij persoonlijk spreekt, vriend en vijand, wel eens flink de waarheid kan zeggen en daarbij tegelijk in staat is ze in korte tijd echt te ontvangen en tot hen door te dringen. Laten we hopen dat dit ook nu is gelukt en dat de president de pauselijke brieven die hij heeft meegekregen gaat lezen.

Ik moest denken aan deze ontmoeting van twee heren bij het lezen van de evangelietekst van vandaag, waarin wij worden gesteld voor een onontkoombare keuze. Aan het eind van de Bergrede krijgen de leerlingen van Jezus te horen dat het van tweeën één is: je dient *of* het Koninkrijk van God, *of* de mammon. Als wij alleen kijken naar ons gedrag, bijvoorbeeld in het straatbeeld van Amsterdam, dan zou je zeggen dat wij voortdurend bezig zijn met kleding, met eten en met drinken, met beeldvorming en beheersing van het sociale leven door technieken als camera en smartphone. Wat vrijheid *lijkt* brengt juist de dwangmatige gewoontes in ons teweeg, die in de tekst van vandaag als iets duivels en verslavends worden afgewezen. Maar de vraag is natuurlijk: kunnen we de tekst wel zo eenvoudig lezen? Bijbelteksten gaan niet rechtstreeks over onze reële omstandigheden en dat geldt zeker voor deze. Mij lijkt dat het hier niet gaat om comfortabele zorgeloosheid: pluk de dag, geniet van het leven, leef nu. Er lijkt iets anders aan de orde.

Bij de altijd weer terugkerende vraag naar de specifieke positie van de mens in de wereld en in de natuur kunnen we twee houdingen onderscheiden. Allereerst leven we *in* de wereld, we zijn er deel van. We hebben een eigen, vertrouwde omgeving nodig: niet alleen een dak, een tafel en een bed, maar ook een eigen cultuur, manieren van doen, van eten en van drinken, van kleden en van omgaan en communiceren met elkaar. *In* de wereld moeten we ook de strijd aangaan om de continuïteit van het bestaan, de gevaren beheersen waaraan we blootstaan. Maar behalve *in* de wereld, leven we altijd ook, op een of andere manier, *ten opzichte van* de wereld als geheel. Als mens heb ik niet alleen een houding in, maar ook een verhouding tot de wereld waarvan ik deel uitmaak.

Je kunt misschien zeggen: dit is de beweging van transcendentie waarin de 'vreemde vrijheid' van de mens ontstaat. In die vrijheid kun je inspelen op wat zich voordoet en verantwoordelijkheid nemen voor wat waar is en wat niet, voor wat recht is en wat onrecht. Hier is niet alleen meer veiligheid en voortbestaan aan de orde. Het gaat hier ook om een overgave aan iets dat groter is dan je zelf bent, misschien iets dat je heilig is, waarin je leven op het spel staat.

Ik denk dat zoiets wordt bedoeld in het evangelie van vandaag en dat dat ook maatschappelijk en politiek heel belangrijk is. In de lange reeks van retorische vragen die Jezus zijn leerlingen stelt, is er één die voor mij alle andere samenvat en waarin ik die vreemde vrijheid van ons in-de-wereld-zijn herken: 'Is het leven niet meer dan voedsel en het lichaam niet meer dan kleding?' In het Grieks staat hier voor 'leven' *psychè*, ziel – en voor lichaam *soma*. Die twee woordjes, zo vaak tegenover elkaar geplaatst, staan hier naast elkaar, beide duiden ze op iets oorspronkelijks, op iets dat dieper is dan ons diepste zelf. Het leven, de ziel, *is* het leven van het lichaam. De zorg voor het lichaam is dus altijd ook, als het goed is, zorg voor de ziel. Ik denk dat met deze beide woordjes samen dat overstijgende

verlangen wordt bedoeld in onze verhouding tot de wereld, naar een openheid die we in het leven van dieren en planten kunnen vermoeden, naar een vrijheid, die van de vogels in de lucht en de lilies op het veld, die tegelijk ook een oorspronkelijk bij-een-zijn, een heilheid en eenheid van lichaam en ziel is.

Uiteindelijk gaat het niet om onze behoeften en zorg voor eten, drinken en kleding, hoe belangrijk die op zichzelf ook zijn; maar om onze *psychè*, om ons *zijn* als hele mens. Als Jezus na 40 dagen en nachten vasten in de woestijn door de duivel op de proef wordt gesteld, antwoordt hij dat 'de mens niet leeft van brood alleen, maar van ieder woord dat klinkt uit de mond van God'. (Mt. 4,4) Dit levend houden van ons zielsverlangen komt niet in de plaats van onze zorg om onszelf, maar vormt hiervan de lichtende horizon. Vanuit dit verlangen kunnen wij *in* de wereld leven, zonder *van* de wereld te zijn. En zo kunnen we denk ik ook begrijpen wat Jezus hier zo pregnant zegt: dat het niet gaat om kleding en voedsel, maar om ons dienstbaar zijn aan het Koninkrijk van God.

De laatste van de brieven die de paus de president meegaf, *Laudato si'*, 'Geloofd zijt Gij', heb ik dit mooie weekend eens helemaal gelezen. Vanuit de geest van het Zonnelied van Franciscus, analyseert de paus hierin zowel de grote bedreigingen waaraan onze door techniek en economie beheerste wereld blootstaat, alsook de nieuwe kansen waar de mensheid als geheel op kan inspelen. Dit vraagt volgens hem om een geheel nieuwe manier van omgaan met het leven, om een integraal ecologisch perspectief op de maatschappij en het bewonen van de aarde; om nederigheid en een opener bewustzijn ten opzichten van alles wat leeft, om een ander begrip van vrijheid dan dat van het heersende liberale denken en doen. Een vrijheid waarin wij ons niet meer angstvallig, objectiverend en beheersend tegenover de natuur opstellen, maar in een verhouding van broederschap en zusterschap opnieuw leren omgaan met al het levende, met alles dat bij het leven hoort en zelfs met pijn en dood.

Ook voor de Dominicus niet onbelangrijk, denk ik, deze pauselijke brief, juist nu wij opnieuw nadenken over wat vernieuwing voor ons betekent. De aanzet tot een nieuwe vrijheid kan heel goed komen uit een eeuwenoude geloofstraditie, die zijn jeugd niet heeft verloren en die nu doorklinkt in de stem van de bisschop van Rome. Of uit een lied dat hier in onze eigen kleine traditie werd gecomponeerd en nu opnieuw kan worden verstaan: 'Gaan. Wie durft gaan? Waarheen? Naakt of met kleren aan? Misschien als meeuwen...'

Wij hebben gezamenlijk, maatschappelijk, meer dan ooit een nieuwe, vreemde vrijheid nodig, een nieuw 'loslaten' om de oneindige ruimte van ons verlangen open te houden. Natuurlijk moeten we, in de wereld, zorgen voor de dag van morgen, goede plannen maken ter bescherming van de aarde en van onszelf en die ook uitvoeren, maar eerst is er het oneindige verlangen naar het Koninkrijk dat ook de Franse schrijver Antoine de Saint-Exupéry bedoelde toen hij schreef:

*Wanneer je een schip wilt gaan bouwen,
breng dan geen mensen bijeen
om timmerhout te sjouwen
of te tekenen alleen.
Voorkom dat ze taken ontvangen,
deel evenmin plannen mee.
Leer eerst de mensen verlangen
naar de eindeloze zee.*

Zo moge het zijn.

Germain Creyghton

Gelezen Matteüs 6, 24-34